

І. Бенько, Н. Хорунжак

ЗАГАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ І ОСОБЛИВОСТІ ПРИХОВАНОГО БЕЗРОБІТТЯ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Невід'ємним елементом ринку праці завжди було і залишається безробіття. Не є винятком і Україна, де економічні перетворення спричинили суттєві зміни в сфері зайнятості і появу безробіття.

З економічної точки зору, під зайнятістю розуміють діяльність працездатного населення по створенню суспільних благ, пов'язаних з задоволенням особистих і суспільних потреб, що не протирічають законодавству і приносять, як правило, заробіток (дохід). З точки зору правових норм дане визначення є цілком прийнятним, однак воно не в повній мірі відображає суть категорій зайнятості і безробіття.

В нашій країні тривалий час зайнятість розглядалася як загальна, повна і обов'язкова. При цьому незайнятість, незалежно від причин, слугувала підставою для притягнення до кримінальної відповідальності чи до виконання виправних робіт за дормоїдство. В умовах демократичних перетворень таке розуміння проблеми незайнятості було відкинуто, так як воно грубо порушувало права людини.

Поряд з повною зайнятістю має місце і неповна зайнятість, якщо наприклад, персонал підприємства чи його частина переводиться на роботу в умовах неповного робочого дня, неділі, місяця. Інша поширена форма неповної зайнятості виникає в тому випадку, коли персонал підприємства чи його частина, йде в колективну відпустку без збереження чи з частковим збереженням заробітної плати.

Особливою формою зайнятості виступає самозайнятість, яка є актуальною для України в умовах формування ринкової економіки і збільшення незайнятості і безробіття. Самозайнятість передбачає самостійний пошук праці і створення робочого місця окремими громадянами за рахунок їх власних коштів з метою отримання постійного чи тимчасового доходу і задоволення своїх особистих потреб в самореалізації. Самозайнятість виступає одним з важливих напрямків попередження і пом'якшення безробіття і може бути подана у формі індивідуальної трудової діяльності чи малого бізнесу.

З категорією самозайнятості тісно пов'язана прихована зайнятість. По суті самозайнятість переростає в приховану зайнятість в тому випадку, коли наприклад, індивідуальна трудова діяльність і доходи від неї не декларуються, тобто суб'єкти самозайнятості ухиляються від сплати податків і функціонують в сфері тіньової економіки. Нерідко, люди зайняті такою діяльністю, внаслідок слабого контролю реєструються в службі зайнятості і отримують статус безробітних.

В сучасних умовах прихована зайнятість набула досить широких масштабів. В тіньовій економіці за різними даними, які не можуть бути офіційно підтверджені, працює від 1.5 до 2 млн. чоловік. Це люди, які займаються поїздками за кордон, торгують на ринках, вокзалах, місцях масового скупчення людей і інші, які в основному не платять податків з одержаних доходів. Масштаби прихованої зайнятості сягають 10 – 15 % зайнятості в народному господарстві, що перевищує офіційний рівень безробіття. Слід зауважити, що поняття прихованої зайнятості не тотожне прихованому безробіттю, хоча інколи дані поняття порівнюються як синоніми.

Оскільки досягнення повної зайнятості в абсолютному розумінні практично неможливе, в

економічій літературі користуються іншими поняттями і категоріями. Багато вчених, заперечуючи прийнятність категорії повної зайнятості до умов ринкової економіки, висовують поняття раціональної зайнятості, оптимальної зайнятості, ефективної зайнятості, нормальної зайнятості. Робляться спроби дати визначення цих категорій, знайти розбіжності між ними. Однак ці теоретичні погляди не мають реального практичного значення і в принципі можна обмежитись поняттям ефективної зайнятості.

Категорія зайнятості невідомо пов'язана з поняттям незайнятості і безробіття. Всіх незайнятих ділять на тих, що шукають роботу, тих, що не шукають роботу і тимчасово незайнятих. За міжнародними стандартами (згідно рекомендацій Міжнародної організації праці (МОП)) безробітними визнаються незайняті працездатні громадяни в працездатному віці, які активно шукають роботу та готові до неї приступити. Згідно з Конвенцією №168 від 1988 року "Про допомогу зайнятості і захисту від безробіття", повне безробіття розуміють як "втрату заробітку з причин неможливості отримати прийнятну роботу по відношенню щодо особи, здатної працювати, готової працювати і такої, що дійсно шукає роботу".

На практиці в різних країнах критерії, рекомендовані МОП, отримують неоднакове тлумачення. Наприклад, в Японії людина вважається такою, що шукає роботу, якщо вона зробила хоча б одну спробу працевлаштуватися на протязі останньої неділі. В США безробітному зараховується хоча б одна спроба знайти роботу на протязі місяця. Саме з цих причин офіційно зафіксоване число безробітних в США значно вище, ніж у Японії.

На відміну від законодавства більшості західних країн, Закон України "Про зайнятість населення" визнає безробітними лише тих незайнятих громадян, які офіційно зареєстровані в якості безробітних в державних органах зайнятості.

Поняття сфери незайнятості ширше за сферу безробіття, так як незайнятість включає в себе також і тих людей, що не мають роботи, тих, які не бажають з різних причин її шукати і приступати до неї. Крім того, у сферу незайнятості слід зараховувати тих людей, які формально рахуються зайнятими, але вимушені працювати неповний робочий час (приховане безробіття).

В цілому концепція ринку праці, зайнятості і безробіття пройшла тривалий еволюційний шлях розвитку, в процесі якого змінювалися теоретичні уявлення про механізм функціонування ринку праці, причини, суть і форми безробіття.

В даний час більшість економістів розділяють точку зору, згідно з якою безробіття не можна розглядати як однорідне явище викликане однією причиною і в боротьбі з ним може бути використаний єдиний засіб економічної політики. Іншими словами, переважає уявлення про безробіття, як про винятково складне і багатогранне соціально-економічне явище, яке істотно впливає на економіку і суспільство.

Вчені економісти сучасних західних шкіл пов'язують безробіття з закономірностями самого ринкового господарства, конкуренцією на ринку праці, кредитно-фінансовою політикою держави, психологічними особливостями суб'єктів ринку праці.

В цілому можна стверджувати, що формування прихованого безробіття на Україні, в якій би формі воно не проявлялось, в значній мірі зумовлено неефективною системою функціонування ринку праці.

Таким чином, зростання відкритого безробіття в результаті скорочення прихованого безробіття, можна очікувати лише у випадку кардинального варіанту застосування ринкових реформ, коли більша частина економіки перейде на винятково ринкові важелі управління, припиниться підтримка низькорентабельних підприємств, запрацюють закони про банкрутство і санацію підприємств. Очевидно, що переводити приховане безробіття в відкритий стан стихійно ні в якому разі не можна, необхідне регулювання цього процесу з допомогою єдиної політики держави, підприємств і профспілок.